

dr hab. Bogdan Achimescu prof. ASP
Wydział Intermediów
Akademia Sztuk Pięknych
im. Jana Matejki w Krakowie

Recenzja pracy doktorskiej

Grety Samuel

pod tytułem

emigracja

komiks w kontekście społecznym

sporządzona w związku z przewodem doktorskim wszczętym przez
Polsko-Japońska Akademia Technik Komputerowych w Warszawie

Promotorka: dr hab. Jaśmina Wójcik-Wróblewska

Recenzję rozprawy doktorskiej pani Greta Samuel sporządzam w celu przedstawienia Radzie Dyscypliny Sztuki Plastyczne i Konserwacja Dzieł Sztuki, działającej w Polsko-Japońskiej Akademii Technik Komputerowych.

Składniki rozprawy doktorskiej

Prócz elementów formalnie obligatoryjnych, otrzymałem bogaty zestaw materiałów tekstowych, graficznych oraz audialnych. Do recenzji służył mi kompletny i czytelny zestaw dokumentów. Składał się z przesyłki elektronicznej (CD oraz transfer danych) oraz z namacalnego pakietu obiektów: **komiks *emigracJA***, oraz **zbiór *Praca doktorska*** zawierający: •Autoreferat (ilustrowany), rozprawiający jednocześnie o sylwetce i życiorysie Autorki oraz o dziele *emigracJA*, • CV zawodowe uporządkowane wg. rodzajów osiągnięć oraz częściowo ilustrowane, •wyczerpujące portfolio artystyczne ilustrowane wieloma reprodukcjami, • streszczenie dwujęzyczne, • scenariusz komiksu *emigracJA*. W części elektronicznej znajdowały się pliki dźwiękowe: wywiady z protagonistami komiksu.

Za najważniejszy element rozprawy doktorskiej uznaję dzieło sztuki pt. *emigracJA*, tak więc ocena tego oryginalnego dokonania artystycznego stanowi trzon recenzji.

Artystka międzynarodowego formatu

CV, portfolio i komponenty biograficzne ukazują imponujący dorobek artystyczny Doktorantki. Greta Samuel, absolwentka ASP w Warszawie, to ceniona ilustratorka, której prace zyskały uznanie zarówno w kraju, jak i za granicą. Współpracowała z licznymi instytucjami oraz markami, m.in. Adobe, Amnesty International i *Playboy* Los Angeles. W roli Senior Editorial Illustrator w Culture Trip realizowała projekty do magazynów międzynarodowych i nadzorowała zespoły ilustratorów. Samuel wyróżnia interdyscyplinarność — prowadzi zajęcia z ilustracji w Społecznej Akademii Nauk oraz Polsko-Japońskiej Akademii Technik Komputerowych, jednocześnie rozwijając projekty z obszaru komiksu społecznego, jak cykl *emigracJA*. Uczestniczyła w wystawach i zdobywała nagrody, m.in. na konkursach *3x3 International Illustration Show* oraz *Satyrykon*, pokazując wszechstronność artystyczną i otwartość na eksperymenty w technikach i formatach, od grafiki warsztatowej po digital painting. Wykaz jej dokonań jest zbyt długi, żeby go tu przedstawić jednak nadmieniam, że – wraz z przykładami wizualnymi jej realizacji, stanowi dla recenzenta cenny zestaw informacji, gdyż pozwala umieścić recenzowaną pracę artystyczną w kontekście szerszych wątków jej działalności zawodowej.

Narracyjna forma Autoreferatu

Wracając do Autoreferatu, jego struktura została zaplanowana w narracyjny sposób, obejmując szczegółowy opis kilku kluczowych aspektów twórczości i działalności zawodowej autorki. Na początku Greta Samuel swoje wykształcenie oraz zdobyte doświadczenie zawodowe w obszarze sztuk pięknych i edukacji. W dalszej części autorka opisuje swoje inspiracje społeczne i początki kariery artystycznej. Opisuje swoje współprace z różnymi magazynami i instytucjami kulturalnymi, przedstawiając, jak zdobyte wykształcenie i doświadczenia wpłynęły na rozwój jej indywidualnego stylu artystycznego. Przechodząc do swojej działalności dydaktycznej, autorka omawia pracę jako wykładowca i asystent, podkreślając znaczenie rozwoju studentów w dziedzinach grafiki i ilustracji.

Wielkie dzieła o emigracji i wyobcowaniu: wzorce dla *emigracJA*

W części poświęconej inspiracjom wspomniane są klasyczne pozycje, w których rysunek, komiks czy animacja dotyczą problematyki emigracji oraz wyobcowania. Autorka wspomina „Maus” Arta Spiegelmana, „Persepolis” Marjane Satrapi, „Budując historie” Chrisa Ware'a w kontekście wpływu, który te publikacje wywarły na jej metodę pracy. W szczególności cenne jest odniesienie do pracy Chrisa Ware. Używa on nietradycyjnego formatu składającego się z luźnych stron, broszur i zeszytów, co pozwala czytelnikom na układanie narracji w różnej kolejności. Dzięki temu podkreśla złożoność i fragmentaryczność codziennych doświadczeń.

Emigracja w kontekście

Kolejnym punktem Autoreferatu jest omówienie założenia dzieła *emigracJA*, w którym Autorka analizuje jego idee w kontekście wyzwań społecznych, jakie niesie migracja, odwołując się także do własnych doświadczeń związanych z tym tematem. Wybór tytułu „emigracJA” jest również poddany analizie, z uwzględnieniem jego znaczenia oraz odniesień do kultury i problematyki społecznej. Tytuł nawiązuje do migracyjnych doświadczeń i szeroko rozumianych kwestii społecznych, jakie towarzyszą temu zjawisku.

Struktura Autoreferatu to jedyny element pracy, który wzbudza wątpliwości. Jego dygresyjna forma mogłaby zostać zastąpiona bardziej esencjonalnym omówieniem problematyki, bez rozwiniętych informacji o karierze, bez skanów dyplomów, i bez informacji o współpracujących podmiotach itp. W sytuacji, w której dalsze rozdziały zbioru (CV i portfolio) wyczerpująco dokumentują trasę zawodową doktorantki, łącznie z przykładami wizualnymi, wolałbym zapoznać się z głębszym filozoficznie esejem o samym komiksie. Nad substancją tak wartościowej pracy artystycznej jak *emigracJA*

warto się skupić. Tymczasem zbiór komentowanych źródeł oraz inspiracji artystycznych, na których opierała swoją pracę Samuel mógłby zostać rozszerzony (nawet *post factum*) o dzieła, z którymi *emigracJA* znajduje się w niewątpliwym rezonansie¹. Motywacja i tło socjologiczne pracy jak i logika jej tytułu są dobrze wyeksponowane. Zawierający jedną stronę tekstu rozdział *Założenie dzieła emigracJA*, nie draży tychże założeń dogłębnie i odnosi się do jednej tylko pozycji bibliograficznej (Toeplitz). Ilustracje sygnalizują (bez problematyzacji) rodzaj stosowanego języka komiksu, techniczne i artystyczne aspekty zastosowane w dziele, w tym charakterystyczne kadry, narrację wizualną oraz układy stron. Kończąc tę krytykę dotyczącą redakcji Autoreferatu muszę stwierdzić, że odnosi się ona do jednego tylko elementu rozprawy i nie wpływa znacząco na odbiór całości pracy Kandydatki.

Za kulisami komiksu: scenariusz

Częścią integralną rozprawy doktorskiej jest scenariusz komiksu. Rolą tego elementu jest wprowadzenie transparencji poprzez ujawnienie części warsztatu artystycznego.

W warstwie narracyjnej, scenariusz stanowi fragmentaryczną opowieść o emigracyjnych doświadczeniach Autorki, młodej polskiej graficzki w Wielkiej Brytanii. Bohaterka, ukazana od młodości, rozwija się artystycznie i postanawia wyjechać, by znaleźć stałą pracę i zdobyć nowe zawodowe doświadczenia. Scenariusz osadzony w realiach współczesnej Wielkiej Brytanii pokazuje codzienne wyzwania, relacje i różnorodność kulturową. Bohaterka podejmuje prace fizyczne, zмага się z barierą językową, poznaje ludzi z różnych kultur i warstw społecznych. Scenariusz sugeruje zmieniające się „plany zdjęciowe” nadążając za planami życiowymi bohaterki – od pracy w hotelu i kawiarni, przez zlecenia, aż po stabilizację zawodową jako ilustratorka w Londynie. Wiele postaci i sytuacji ilustruje bogactwo ludzkich historii, motywacje emigrantów i refleksję nad emigracją i asymilacją.

Ta opowieść jest prowadzona w sposób, który ją predestynuje na wykorzystanie komiksowe, choć postępuje się słownictwem otwartym na inne media. Wyrazy takie, jak *ujęcie, kadr, światło, widok, tło, plan, oddal, panorama, zbliżenie* wskazują na to, że

¹ „Przybysz” Shauna Tana, „American Born Chinese” Gene’a Luena Yanga, „Wszystko, co możemy zrobić” Thi Bui, „Nielegalni” Eoina Colfera, Andrewa Donkina i Giovanniego Rigano, „Arabska przyszłość” Riada Sattoufa, „Podróż” Lucy Knisley. Do tego dochodzą liczne filmy dotyczące emigracji, (nie)przystosowania i alienacji, począwszy od poetyckich eksperymentów Williama Kentridge’a jak „Felix in Exile” ale zawierający również pozycje *mainstreamowe* „Jaskółki z Kabulu” Zabou Breitman i Eléa Gobbé-Mévellec, „Ucieczka” Jonas Poher Rasmussen, „Walc z Baszirem” Ari Folman. Patrząc na klasyczny (nie-sekwencyjny) rysunek warto by się skonfrontować z pracami wspomnianego Kentridge’a, Michaela Armitage, Kary Walker. Te otwartą listę przytoczyłem nie po to, by wymagać od Autoreferatu cech encyklopedycznych, lecz żeby zachęcić do samorefleksji w szerszym kącie widzenia, która może owocować nowymi inspiracjami czy kierunkami tematyzacji, eksploatacji dydaktycznej czy artystycznej.

ścieżka realizacyjna tego scenariusza mogłaby prowadzić do innych mediów statycznych (jak obrazy czy fotografie) lub strumieniowych (kinematograficznych, animacyjnych).

Jednocześnie scenariusz jest stylistycznie surowy i Samuel przekazuje go nam *sauté* w ramach rozprawy doktorskiej, choć pierwotnie napisała go zapewne dla przekazania go sobie samej. Coś, w rodzaju „komunikacji wewnątrzustrojowej”. Świadczy o tym między innymi kolokwialna bezpośredniość języka. Zwroty takie, jak „*Kadr kiedy rozmawiamy razem w kuchni*” lub „*Kadr, w którym jestem w bardzo pokoju i rozmyślam*” nie są wyrazem bylejakości piśmiennictwa Autorki, lecz śladem intymności trasy, którą scenariusz przebył: od jednej półkuli do drugiej, od obrazu wspomnienia do rysującej ręki, wszystko w ramach tego samego, „jednoosobowego zespołu realizacyjnego”, czyli myślącej i rysującej Greta Samuel. Patrząc od strony dzieła, autorką scenariusza, powstającego na jego bazie komiksu oraz jego protagonistką jest sama rysowniczką.

Możemy się domyślać, że jeszcze przed tym etapem pisania, to właśnie Autorka próbowała własne spostrzeżenia, porządkowała je pod kątem tematu emigracji, stała się „nosicielką” informacyjną i emocjonalną faktów, tworzyła pierwsze treści wizualne jako nierozdzielna część jej myślenia.

Rysunki bez nadmiaru: prostota jako siła

Przechoǳę do sedna sprawy, czyli do dzieła artystycznego.

Bęǳę je omawiać niesystematycznie, w kolejności, w jakiej się z nim zapoznałem. Wszak to książka, więc najpierw waży się ją w dłoniach (jest duża i ciężka), następnie obraca na wszystkie strony.

Okładka jest żartobliwie obrazoburcza – przedstawia popiersie autorki, gdzie kreski (arsenał Rysunku) i podtytuł „Notatki o człowieku” umieszczono w sylwetce. Nazwisko autorki zajmuje miejsce, które zwykle identyfikuje popiersia znanych osób. Na ostatniej okładce ten klucz jest odwrócony. Nazwałem powyżej okładkę „żartobliwie obrazoburczą” bo, przypomina ona powszechnie znaną sylwetkę Królowej, obecnej obligatoryjnie na każdym brytyjskim znaczku pocztowym. Do niedawna krążyła legenda, że Poczta Jej Królewskiej Mości niszczy każdy list, na którym znaczek został nieopacznie lub prowokacyjnie przyklejony w pozycji odwróconej. Nie wiem, czy to mit, czy prawda, lecz jeśli uznać książkę Samuel za list o Człowieku, przestany nam z innego kraju, to dokonała ona należytych starań, żeby dotarł do adresata.

„I think I belong to the world” – mówi jeden z protagonistów – Housam. Wydaje mi się, że to z jego głosem wpada w rezonans Rysowniczką, obejmując perspektywę ponadnarodową nie jako kosmopolityczną pozę, lecz jako funkcję jej własnej ludzkości.

Komiks Samuel to opowieść, a raczej nielinearny, niekiedy zapętłający się w czasie i skaczący po mapie świata zapis. Jego wierność scenariuszowi uwidacznia się dopiero w drugiej połowie książki, zwanej „suplement – MOJA EMIGRACJA”. Pierwsza część to coś w rodzaju fiszek zawierających profile różnych osób, które emigrowały. Być może są to krótkie wersje tego, co portretowane osoby mogłyby same napisać, gdyby – jak Greta Samuel – tworzyły swoje własne „suplementy – emigracje”. Widać tu pewną systematykę, aczkolwiek nie sztywną: przypomina raczej kompilowany z uczuciem album rodzinny niż kartotekę kadrową, bez nadmiernej projekcji ego Artyski.

Transmedialny wymiar opowieści o migracji

Osobnym medialnie, lecz powiązaniem metodologicznie elementem pracy są nagrania głosów protagonistów. Ada, Housam, Kandżu, Maria, Nadia, Sylwia opowiadają o sobie. Nagrania tych sześciu osób to prawie dwanaście godzin ścieżki dźwiękowej², swoiste zgłębienie informacji zawartych w ich rozdziałach / fiszkach. Można odebrać te nagrania jako rozszerzenie medialne opowiadania, umożliwiające pojemnością odmiennego kanału przekazu. Historia Kandżu – na przykład – mieści się na 14 stronach komiksu, lecz nagranie jej meandrującej opowieści trwa ponad dwie godziny. Autoreferat Autorki wyjaśnia, że jej warsztat przewiduje wykonanie wstępnych nagrań jako elementu powstającego przed napisaniem scenariusza. W geście transmedialnym albo post-fluksusowskim, Samuel postanowiła nagrania ujawnić, pełniąc więc podwójną rolę: metody i eksponatu.

Ich dystrybucji służą QR kody znajdujące się na kartach (pocztówkach? wizytówkach?) poświęconych każdej, z sześciu postaci. Na każdej z kart znajduje się też portret będący wizualnym cytatem z książki oraz wolne, liniowane miejsca do notatek. To oprzyrządowanie sugeruje zastosowanie w nietypowych interakcjach z widzami, robi z prezentowanego dzieła materiał otwarty na potencjalne zastosowania dyseminacji, feedbacku czy nowoczesnej dydaktyki.

Wspomniane elementy interdyscyplinarne są więc jednocześnie składnikiem warsztatu i formą ekspresyjną, przyczyniając się do innowacyjnej formuły dzieła.

Jeszcze raz: rysunek

Wracając do rysunków: przedstawiają one twarze, postacie i grupy ludzi w oszczędnie nakreślonych kontekstach przestrzennych i architektonicznych. Obrazowanie wszelkich innych elementów takich jak akcesoria, umundurowanie,

² Ada 3:02, Housam 1:22, Kandżu 2:13, Maria 3:06, Nadia 1:01, Sylwia 0:44

meble, panoramy miasta czy fasady budynków jest zredukowane do minimum: nic nie jest tu dekoracyjne, a niewidzialna, zdyscyplinowana brzytwa Occama wyeliminowała wszystko, co nie służyłoby bezpośrednio przekazowi.

Sam rysunek jest linearny, wzbogacany miejscami płaskimi lub zakreślonymi plamami. Kreska jest lekka, zwinna i precyzyjna, o aspekcie szkicu zdradzającego solidny warsztat rysunkowy, który jednak nie dominuje nigdy nad funkcjami opowiadania. Kolor Samuel porządkuje w stonowanej palecie, którą można by nazwać kodem: czerni, sangwina, błękit, kilka beżów i szarości.

Wspomniana spontaniczność jest planowaną cechą konstrukcyjną dzieła *emigracJA*. Podkreśleniu funkcji notatnika pamięci służą też elementy kolażowe: różne barwy papieru i cienie rzucone przez kartki, liniatury, sugestie pożółkłej bibuły.

Rysunek Samuel charakteryzuje się mobilnością stylistyczną. Mobilność ta, choć zdyscyplinowana wyznaczonymi przez Autorkę zakresami, podąża w sposób wrażliwy za opowieścią, drgając wraz z jej meandrami oraz z temperaturą emocjonalną konkretnych pasażów.

Rejestry stylistyczne użyte w komiksie to jedynie wycinek możliwości Autorki. Na podstawie załączonej dokumentacji jej dzieła ilustratorskiego i rysunkowego widać wyraźnie, że posiada kilka „oktaw” w swoim spektrum, ale je odfiltrowała w interesie spójności dzieła unikając pokusę demonstrowania technik rysunkowych.

Dzieło i manifest

Kończąc tę analizę stylistyczną stwierdzam, że w pracy pani Samuel mamy do czynienia z językiem wizualnym lekkim i zwinnym, znajdującym się pod pełną kontrolą dojrzałej rysowniczką. Dzieło *emigracJA* jest wynikiem wysoce profesjonalnej i nowatorskiej praktyki artystycznej.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska tak w swojej komponentce artystycznej jak i tekstowej niewątpliwie potwierdza posiadanie przez Kandydatki ogólnej wiedzy teoretycznej o Dyscyplinie. Autorka posiada wysoko rozwiniętą umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowo-dydaktycznej i artystycznej.

Wspomnę tu o jeszcze jednym aspekcie, mianowicie o funkcji manifestu społecznego dzieła *emigracJA*: czytając z przyjemnością komiks Greta Samuel odniosłem wrażenie, że stykam się z opowiadaniem wciągającym mnie w świat pozytywny, otwarty na lepsze perspektywy. To dzieło potencjalnie zmienia czytelnika. Niniejszy wątek jest trudny do argumentowania w ramach akademickiego dokumentu jakim jest recenzja, lecz kluczowy – gdyż musimy w naszej dyscyplinie promować Artystki i Artystów – Obywateli. To kryterium Greta Samuel spełnia brawurowo. Jej praca jest nie tylko piękna, ale przede wszystkim potrzebna.

Werdykt

Komiks *emigracJA* jest wybitnie oryginalnym dokonaniem, dziełem sztuki którego miejsce jest wśród najlepszych wypowiedzi artystycznych na aktualne tematy jakimi są adaptacja, wyobcowanie, migracja, akceptacja, więzi międzyludzkie.

Biorąc pod uwagę nowoczesną, interdyscyplinarną formułę komiksu, najwyższe walory estetyczne, przystępność przy jednoczesnej głębi humanistycznej refleksji oraz wyjątkową wagę społeczną narracji, bez wahania rekomenduję przyznanie Grecie Samuel stopnia doktora w dyscyplinie *Sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki*, oraz wnoszę o przyznanie jej rozprawie doktorskiej wyróżnienia.

Kraków, 14.11.2024